

Фарміраванне ўніверсальных вучэбных дзеянняў сродкамі вучэбнага прадмета “Чалавек і свет. Мая Радзіма — Беларусь”

А. І. ЛЕВИЦІНА,
вядучы навуковы рэдактар
выдавецтва “Беларуская энцыклапедыя
імя Петруся Броўкі”

Прызначэнне і асаблівасці ўжывання дыдактычных матэрыялаў

Дыдактычныя матэрыялы па вучэбным прадмеце “Чалавек і свет. Мая Радзіма — Беларусь” для IV класа, адрасаваныя настаўнікам пачатковых класаў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання, уяўляюць набор заданняў да тэм вучэбнага дапаможніка. Да кожнага набору заданняў распрацавана спецыфікацыя, дзе апісана ўменне, якое фарміруецца, і магчымыя варыянты адказаў.

Дыдактычныя матэрыялы могуць быць выкарыстаныя як дадатковыя заданні. Для гэтага настаўнік можа адвесці 5—7 хвілін у пачатку ці ў канцы ўрока. Выкарыстоўваць дыдактычныя матэрыялы можна і ў рабоце з высокаматываванымі навучэнцамі на стымулюючых і факультатывных занятках.

Прапанаваныя матэрыялы могуць служыць своеасаблівай метадычнай апорай для канстрування аналагічных заданняў да тэкстаў і на іншых вучэбных прадметах.

Метадычныя напрамкі работы з дыдактычнымі матэрыяламі

Метапрадметныя вынікі навучання з’яўляюцца адным з патрабаванняў Адукацыйнага стандарта I ступені агульнай сярэдняй адукацыі, які пачаў дзейнічаць у Рэспубліцы Беларусь у 2018 годзе (далей — Стандарт).

Пад метапрадметнымі вынікамі разумеюцца асвоеныя вучнем спосабы дзеянняў, якія ён можа выкарыстоўваць як у рамках адукацыйнага працэсу, так і пры рашэнні рэальных жыццёвых задач. Згодна са Стандартам пачатковай адукацыі метапрадметныя вынікі павінны адлюстроўваць гатоўнасць вучня да пазнавальнай дзейнасці, асваення ім універсальных вучэбных дзеянняў (далей — УВД), а таксама міжпрадметных паняццяў.

УВД вызначаюцца як авалоданне асноўнымі метапрадметнымі навыкамі (рэгулятыўнымі, камунікатыўнымі і пазнавальнымі), а таксама асобаснымі кампетэнцыямі. Згодна са Стандартам да канца навучання на I ступені агульнай сярэдняй адукацыі вучань павінен авалодаць наступнымі УВД:

- *Рэгулятыўнымі* (валодае базавымі агульнавучэбнымі ўменнямі і навыкамі; прымае вучэбную задачу як мэту і прытрымліваецца яе ў дзейнасці; плануе свае дзеянні; вызначае іх алгарытм і прытрымліваецца яго; знаходзіць свае памылкі і выпраўляе іх; умее карэктаваць работу падчас яе выканання і вызначаць найбольш рацыянальныя спосабы выканання вучэбнага задання).
- *Пазнавальнымі* (ажыццяўляе разумовую дзейнасць на адпаведным узроставым узроўні (аналіз, сінтэз, параўнанне, класіфікацыя, усталяванне прычынна-выніковых сувязяў, выяўленне заканамернасцей); прымяняе атрыманыя веды для тлумачэння з’яў навакольнага свету; праўляе пазнавальную актыўнасць;

ажыццяўляе пошук рашэння вучэбнай задачы і можа інтэрпрэтаваць атрыманыя вынікі і г. д.).

- *Камунікатыўнымі* (прытрымліваецца маўленчага этыкету; прыслухоўваецца да чужой думкі і выказвае ўласнае меркаванне; узгадняе свае дзеянні з улікам пазіцыі іншага чалавека; валодае ўменнямі і навыкамі камунікацыі ў вуснай і пісьмовай форме).

Варта разгледзець і *асобасныя* кампетэнцыі, такія, як:

- 1) станючыя адносіны да адукацыйнага працэсу цалкам і да вучэбнага прадмета ў прыватнасці;
- 2) пазнавальная актыўнасць;
- 3) арыентацыя на сямейныя каштоўнасці;
- 4) засваенне маральна-этычных норм паводзін і ўзаемадзеяння;
- 5) развіццё эмпатыі, асноў грамадзянскай ідэнтычнасці.

Акрамя пералічанага, выпускнік пачатковай школы павінен валодаць навыкамі ўсвядомленага чытання; у супрацоўніцтве з настаўнікам і самастойна выкарыстоўваць даведчаную літаратуру, электронныя сродкі навучання, інструменты і прылады для рашэння вучэбных і пазнавальных задач; разумець і параўноўваць інфармацыю, пададзеную ў выглядзе тэксту, малюнка, схемы, табліцы.

Рашэнне любой практычнай задачы ўяўляе складаны шматвектарны працэс, які ўключае разумовую дзейнасць вучня (аналіз, абагульненне, сінтэз і інш.); умненне актуалізаваць і прымяняць веды (па ўзоры або ў падобных умовах); умненне перабудоўваць сваю дзейнасць, прымяняць раней засвоеныя веды і прыёмы. Для таго каб працэс рашэння практычнай задачы не выклікаў цяжкасцей, у вучня павінен быць сфарміраваны пэўны абагульнены вобраз дзеянняў на аснове прыватных метадаў і прыёмаў. У рамках кожнага вучэбнага прадмета могуць быць засвоены прадметныя (спецыфічныя) спосабы дзеянняў з пераносам на міжпрадметную вобласць. Пры такім падыходзе вучань пры сутыкненні з незнаёмай вучэбнай або жыццёвай задачай зможа перанесці раней сфарміраванае ўменне ў новую для яго сітуацыю.

Вучэбны прадмет “Чалавек і свет. Мая Радзіма — Беларусь” спалучае ў сабе элементы розных прадметаў: гісторыі, мастацтвазнаўства, географіі, літаратуры. Такі міжпрадметны сімбіёз дазваляе настаўніку выкарыстоўваць у адукацыйным працэсе розныя формы і метады работы на ўроку, якія будуць спрыяць фарміраванню УВД і асобасных кампетэнцый.

Работу над любым заданнем мэтазгодна пачаць з падрабязнага яго разбору. Разуменне сутнасці задання — галоўная ўмова яго паспяховага выканання. Пераходзіць да наступнага этапу работы можна толькі пераканаўшыся ў тым, што вучні дакладна і поўна разумеюць, якую задачу яны павінны выканаць.

Каб такая работа была паспяховай, неабходна надаваць увагу словам, якія могуць быць незнаёмымі вучням. Для гэтага варта карыстацца слоўнікамі, дадатковымі крыніцамі інфармацыі (малюнкамі, схемамі і да т. п.). Гэта будзе спрыяць фарміраванню ў вучняў умення вызначаць межы свайго няведання і знаходзіць крыніцы для яго ліквідацыі. Прывядзём прыклад.

Заданне. Прачытай спіс тавараў, якімі гандлявалі на беларускіх землях у часы існавання шляху “з варагаў у грэкі”. Якія тавары былі мясцовымі, а якія мелі замежнае паходжанне? Размяркуй іх назвы ў табліцы.

Спіс тавараў: алей, бурштын, віно, воск, вяроўкі з канопляў, гліняныя вырабы, горны крыштал, грэцкія арэхі, драўніна, жыта, каштоўныя металы, мёд, тканіна з ільну, шкляныя ўпрыгажэнні.

Вучням могуць быць незразумелыя словы “бурштын”, “крыштал”, “каштоўныя металы”. Звернемся да тлумачальнага слоўніка: **бурштын**, -у; муж. род, скамянелая, жоўтая, празрыстая смала хвойных дрэў, якая ўжываецца для вырабу розных аздоб. Відавочна, што тлумачэнне ў слоўніку не дае адказу на пытанне, адкуль паходзіць бурштын. Значыць, неабходна падмацаваць слоўніковы артыкул іншымі крыніцамі інфармацыі. Напрыклад, звярнуцца да інтэрнэту альбо да дзіцячай энцыклапедыі, каб дакладна даведацца, што такое бурштын і дзе яго здабываюць. Гэтаксама будуць пабудаваны разважанні над спалучэннем “каштоўныя металы”. Тлумачэнне ў слоўніку не дае адказу на пытанне, ці ёсць яны ў нашай краіне. А вось з “горным крышталём” сітуацыя зусім іншая. Да правільнага адказу можна прыйсці, прымяніўшы просты вывад: гор у Беларусі няма, значыць, і горны крыштал не з’яўляецца мясцовым таварам. Падобныя заданні будуць спрыяць фарміраванню ў вучняў рэгулятыўных і пазнавальных УВД.

У некаторых заданнях мяркуецца работа з тэкстам як з крыніцай інфармацыі.

Заданне. У бібліятэцы ты знайшоў некалькі кніг на гістарычную тэматыку. Прачытай іх анатацыі.

Айчына: маляўнічая гісторыя: [у 2 ч.] / Уладзімір Арлоў, Павел Татарнікаў; [мастак П. Татарнікаў]. — Мінск: Тэхналогія, 2016. — 223 с. : іл.

Кніга адрасавана найперш дзецям і падлеткам, але прачытаць яе будзе карысна і дарослым. Кнігу склалі цікавыя, пазнавальныя і надзвычай багата ілюстраваныя апавяданні з гісторыі Беларусі. Першая частка ахоплівае час ад старажытнасці да канца 18-га стагоддзя.

Нам засталася спадчына: нарысы, вершы: для дзяцей сярэд. шк. узросту / уклад. : Мікола Маляўка, Тамара Тарасова, Уладзімір Мазго; мастак Лізавета Пастушэнка. — Мінск: Літаратура і мастацтва, 2011. — 208 с. : іл.

Над кнігай працавалі вядомыя празаікі, паэты нашай краіны. Яны імкнуліся давесці да чытачоў цікавыя і памятнаы даты нашай гісторыі, з цеплынёй апавядаюць пра старажытныя паселішчы нашай Айчыны, пішуць пра знакамітых людзей Беларусі.

Як жылі нашы продкі : штодзённае жыццё людзей на тэрыторыі Беларусі ў 10—13 стагоддзях / М. А. Плавінскі. — Мінск : БелЭн імя Петруся Броўкі, 2018. — 72 с. : іл. — (Беларуская дзіцячая энцыклапедыя).

Кніга прысвечана штодзённаму жыццю насельніцтва Беларусі ў 10—13 стагоддзях. У кнізе апісваецца жыццёвы шлях чалавека ад нараджэння да смерці, яго заняткі, клопаты і забавы, уяўленне пра сябе і пра іншых людзей, навакольны свет і асяроддзе.

Вялікія князі Беларускай зямлі / М. Пазнякоў. — Мінск : БелЭн імя Петруся Броўкі, 2018. — 72 с. : іл. — (Беларуская дзіцячая энцыклапедыя).

У папулярнай форме распавядаецца пра князёў ад Усяслава да Станіслава Аўгуста Панятоўскага. У выданні багата партрэтаў, фотаздымкаў артэ-фактаў і мясцін Беларусі, звязаных з падзеямі, якія апісваюцца. Трыццаць два князі, кожны са сваім лёсам, характарам і следам у гісторыі.

Адзнач адпаведным знакам кнігу, якая дапаможа табе падрыхтаваць:

- паведамленне для другакласнікаў пра жыццё і княжанне Усяслава Чарадзея (значок ✓);
- літаратурную гасцёўню, прысвечаную Усяславу Чарадзею (значок X).

Відавочна, што гэта работа з'яўляецца шматвектарнай і комплекснай. Вучням неабходна выканаць адразу некалькі заданняў, абапіраючыся на невялікія тэксты.

Пры дапамозе тэкставых стратэгіяў навучання сэнсаваму чытанню настаўнік арыентуе вучняў вылучыць галоўную інфармацыю, якая дапаможа ацаніць змест кнігі. Напрыклад:

- Каму прызначана першая кніга? (*Дзецям і падлеткам.*)
- Ці падыходзіць яна пад умову задання? (*Так/ Не.*)
- Пра што ці пра каго расказваецца ў кнізе? (*У кнізе ёсць апавяданні з гісторыі Беларусі.*)
- Ці можам мы дакладна сказаць, што ў кнізе будзе інфармацыя пра Усяслава Чарадзея? (*Не можам.*)
- Ці падыходзіць нам кніга па іншых умовах? Ці супадае час, пра які расказваецца ў кнізе, з праўленнем Усяслава Чарадзея? (*Так.*)
- Які вынік можна зрабіць? (*Трэба вывучыць астатнія кнігі. Магчыма, ёсць кніга, якая больш падыходзіць.*)

Пры дапамозе пытанняў настаўнік падштурхоўвае вучняў да правільных адказаў, вучыць вы-

дзяляць у тэксце неабходную інфармацыю, вылучаць істотныя дэталі.

На этапе фарміравання ўмення знаходзіць патрэбную інфармацыю ў тэксце можа быць скарыстана фронтальная, групавая ці парная форма работы з абавязковым агульным абмеркаваннем. Калі заданне прадугледжвае выяўленне пэўных характарыстык прадмета ці аб'екта, работу па пошуку неабходнай інфармацыі можна пабудаваць і па-іншаму: настаўнік просіць вучняў падкрэсліць у тэксце ўсе ключавыя словы (напрыклад, даты ці імёны). Такім чынам пошук адбываецца не па ўсім тэксце, а ў межах пазначаных слоў, што спрашчае выкананне работы. Дадзены метады будзе карысны пры рабоце над заданнямі, адказы на якія змешчаны не ў адным месцы, а "раскіданы" па ўсім тэксце.

Пасля выканання задання мэтазгодна вусна скласці і абмеркаваць з вучнямі план дзеянняў (як варыянт — у выглядзе пытанняў) па пошуку інфармацыі ў тэксце (можна зафіксаваць на дошцы).

Прыкладны план:

1. Што патрабуецца ў заданні?
2. Што я павінен зрабіць, каб выканаць заданне?
3. Як я буду гэта рабіць?
4. Якім будзе адказ? Як я яго запішу?

Напрыканцы можна правесці рэфлексію, высветліўшы, што выклікала цяжкасці ў навучэнцаў, што атрымалася лягчэй. Па выніках абмеркавання настаўнік вызначае зону бліжэйшага развіцця вучняў. Такі алгарытм будзе спрыяць фарміраванню пэўнага вобраза дзеянняў у аналагічнай вучэбнай сітуацыі.

Можа быць карысны і зваротны прыём: настаўнік знаёміць вучняў з пэўным планам дзеянняў і прапануе прыдумаць заданне, якое можна выканаць з апорай на прапанаваны план.

Пры аналізе задання трэба падкрэсліць, якую інфармацыю можна ўзяць з тэксту, а якую не. Карысна будзе акцэнтаваць увагу вучняў на ключавых словах у самім заданні.

Асаблівае месца ў матэрыялах адводзіцца рабоце з табліцамі і схемамі. Яны часта бываюць часткай заданняў, а таксама выступаюць у якасці крыніцы інфармацыі (асноўнай ці дадатковай). На жаль, на пачатковым этапе навучання такая работа практычна адсутнічае, нягледзячы на тое, што на II ступені агульнай сярэдняй адукацыі навучэнцам даволі часта давядзецца як запаўняць ужо гатовыя табліцы і схемы, так і ствараць свае, што запатрабуе ўмення даваць азначэнне паняццям, аналізаваць; вылучаць характэрныя рысы аб'ектаў і класіфікаваць іх; складаць спісы, падводзіць пад паняцце. Выкарыстанне ў навучальным працэсе табліц і схем дапаможа сістэматызаваць вучэбны матэрыял, вылучыць галоўнае, зразумець суадносіны паміж паняццямі, што значна павялічыць ступень засваення патрэбнай інфармацыі.

Для фарміравання ўстойлівага навыку работы з імі можна выкарыстоўваць розныя прыёмы:

- 1) размеркаванне слоў на некалькі груп (вусна, пісьмова, пры дапамозе выдзялення рознымі колерамі і інш.);
- 2) прыдумванне назвы слупкоў і радкоў ужо гатовых табліц;
- 3) кароткае фармуляванне тэрмінаў і паняццяў.

Можна складаць план апавядання ў выглядзе табліцы, дзе адзін са слупкоў — нумар пункта плана, другі — яго назва. У далейшым заданне ўскладняецца, фіксуецца ў адным са слупкоў ключавыя словы да кожнага пункта.

Важная частка дыдактычных матэрыялаў — заданні, у якіх пошук інфармацыі ў тэксце з'яўляецца толькі складнікам. Яны скіраваны не толькі на фарміраванне ўмення вылучаць з тэксту патрэбную інфармацыю, але і на актывізацыю міжпрадметных сувязяў. Напрыклад, вучням трэба не проста знайсці ў тэксце неабходную дату, але і змясціць яе на стужцы часу, а затым правесці пэўныя разлікі. Такі падыход спрыяе ўсведамленню імі практычнай значнасці пошуку патрэбнай інфармацыі, замацаванню пэўнага алгарытму дзеянняў у аналагічных вучэбных сітуацыях.

Пэўныя цяжкасці ўзнікаюць пры пошуку невідэаважнай інфармацыі, таму што яе вылучэнне патрабуе больш уважлівых адносін да дэталей, умення вызначаць агульныя прыметы, а таксама абавязвацца на семантычнае поле слова незалежна ад сітуацыі, у якой яно ўжыта. Для фарміравання гэтага навыку карысна ў розных вучэбных сітуацыях шукаць словы-сінонімы, будаваць словазлучэнні ці простыя сказы з іх выкарыстаннем. Таксама можна праводзіць работу з рознымі тыпамі пытанняў — фармуляваць іх такім чынам, каб адказ не быў відавочным, а патрабаваў ад вучня прымянення раней атрыманых ведаў, аналізу сітуацыі. Напрыклад, пры абмеркаванні ролі гістарычнай асобы можна папрасіць прывесці доказы станоўчых і адмоўных рыс яе гістарычнай дзейнасці. Параўнайце. Адказ на пытанні “Ці можна назваць Яраслава Мудрага добрым правіцелем? Чаму?” будзе абмежаваны, хутчэй за ўсё, ведамі, атрыманымі з апавядання ў вучэбным дапаможніку. Паспрабуем змяніць пытанне. “Прыкладзіце па тры доказы для кожнага сцвярджэння: Яраслаў Мудры быў добрым правіцелем; Яраслаў Мудры быў не вельмі добрым правіцелем”. Такі падыход адразу спараджае сітуацыю няведання. У вучэбным дапаможніку адказу на абодва пытанні няма.

1. Дзе мы можам знайсці неабходную інфармацыю? (У іншых кнігах, у інтэрнэце, спытацца ў бацькоў.)
2. Што неабходна для гэтага зрабіць? (Схадзіць у бібліятэку, прачытаць у іншых крыніцах інфармацыі, пашукаць у інтэрнэце.)

3. Ці можам мы зрабіць гэта зараз? (Хутчэй за ўсё, адказ будзе “не”.)

4. Як мы далей будзем працаваць над гэтым заданнем? (Падзелімся на групы, кожная будзе шукаць свае доказы. На наступным уроку параўнаем адказы або абмяркуем іх разам, складзем агульны адказ.)

Пры такім падыходзе любы вучань у класе незалежна ад ўзроўню яго падрыхтоўкі стане актыўным удзельнікам агульнай работы, паколькі атрымае магчымасць выканаць яе частку, паказаць сябе, а затым ацаніць сваю працу, суадносячы яе з адказамі аднакласнікаў, а таксама прыме удзел у абмеркаванні адказаў іншых вучняў.

Асобна варта спыніцца на індывідуальнай, групавой і фронтальнай формах арганізацыі дзейнасці на ўроку. Фронтальная форма работы дае шырокія магчымасці пры абмеркаванні агульных пытанняў, а таксама спрыяе далучэнню да дыскусіі ўсіх вучняў. Настаўнік не падае інфармацыю ў гатовым выглядзе, а выконвае ролю мэдэратара, накіроўвае вучняў, падштурхоўвае іх да правільнага адказу. Напрыклад, можна калектыўна абмеркаваць план работы над заданнем. Педагаг прапануе загадзя падрыхтаваны план, у якім дапушчаны пэўныя памылкі, і пытае:

1. Ці згодны вы з планам?
2. Што ў ім можна дапрацаваць?
3. Якія пункты плана пераблыталіся?
4. З чаго неабходна пачаць выкананне задання?

Можна вынесці план на галасаванне, затым прапанаваць знайсці памылкі ў паслядоўнасці пунктаў, абгрунтаваць свае меркаванні, прывесці слушныя доказы. Пасля патрэбна высветліць, хто змяніў свой пункт гледжання падчас абмеркавання і чаму, якія аргументы падаліся найбольш пераканаўчымі, падштурхнулі да разваг, дапамаглі ўбачыць памылку. Падчас такіх дыскусій вучні не толькі будуць слухаць адзін аднаго, з павагай ставіцца да выказванняў аднакласнікаў (камунікатыўныя УВД), але і будуць прыводзіць доказы, спрачацца, ацэньваць выказванні іншых, рабіць на падставе гэтага ўласныя вывады (рэгулятыўныя УВД).

Пры групавой форме работы чацвёртакласнікі працуюць у невялікіх калектывах, што таксама спрыяе фарміраванню і развіццю камунікатыўных УВД. Часта навучэнцаў слухае толькі настаўнік, да якога звяртаюцца як да інстанцыі, якая ацэньвае, а не як да таго, хто, слухаючы цябе, спазнае нешта новае, з кім узнікае агульнае поле для абмеркавання. Такім адрасатам (слухачом) можа быць толькі аднагодак. Менавіта яго адказ, успрыманне і ацэнка робяцца для вучня экранам, з дапамогай якога ён убачыць тое, што атрымалася ці пакуль не атрымоўваецца. Толькі звяртаючыся да іншага, вучань будзе вымушаны фармуляваць сваё разуменне, толькі праз рэакцыю аднакласніка ён зразумее,

ці правільна ён данёс інфармацыю, ці пераканаўча яе абгрунтаваў [1].

Пры фарміраванні груп настаўніку варта ўлічваць шэраг момантаў. Напрыклад, добра, калі састаў груп час ад часу змяняецца: пры гэтай умове вучні адаптуюцца да новых суразмоўцаў і развіваюць свае камунікатыўныя навыкі. лепш за ўсё аб'ядноўваць школьнікаў з розным узроўнем падрыхтоўкі. Настаўнік кантралюе работу ў групах такім чынам, каб кожны вучань меў магчымасць выказаць сваё меркаванне (нават памылковае), свае заўвагі, ацаніць работу іншых.

У прапанаваных дыдактычных матэрыялах шэраг заданняў адаптаваны для розных форм работы на ўроку. Большасць з іх падыходзіць для групавой формы. Напрыклад, заданне да тэмы “Нашы продкі”:

Параўнай карту рассялення славянскіх плямён на с.12 і карту на с.10 вучэбнага дапаможніка. Насупраць кожнай вобласці запішы, якія плямёны жылі на гэтай тэрыторыі ў старажытныя часы.

Пры рабоце над гэтым заданнем можна падзяліць клас на 6 невялікіх груп, кожная з якіх будзе працаваць з адной вобласцю. Пасля заканчэння работы групы мяняюцца карткамі і праводзяць узаемаправерку. Пры гэтым абмеркаванне павінна прайсці па пэўных правілах (прыязнасць, канструктыўная крытыка не вучня, а вынікаў яго работы і г. д.). Напрыклад: “Група зрабіла памылку. На тэрыторыі Мінскай вобласці не жылі крывічы” (памылковае меркаванне, крывічы жылі на тэрыторыі сучаснай Мінскай вобласці). У адказ на гэта група можа аргументавана даказаць сваю думку. Настаўнік пры дапамозе навадных пытанняў карэкціруе ход работы. Добрым варыянтам можа стаць абмеркаванне вынікаў работы ўсім класам. Напрыклад:

1. Што вы зрабілі спачатку? (*Мы адкрылі карты ў вучэбным дапаможніку і параўналі іх.*)
2. Што зрабілі далей? (*Паглядзелі, якія плямёны жылі на тэрыторыі вобласці.*)
3. Якое дзеянне група прапусціла? (*Не вызначыла прыкладныя межы абласцей на карце ў адпаведнасці са с. 12.*)
4. Хто згодны з гэтым? (*Галасаванне.*)
5. Хто не згодны? Абгрунтуйце сваю думку.
6. Што яшчэ можна зрабіць, каб не памыліцца пры выкананні задання? (*Пакласці карты побач. Абвесці прыкладныя межы абласцей і г. д.*)

Для індывідуальнай формы работы выкарыстоўваюцца заданні, якія вымагаюць разгорнутага пісьмовага адказу на пытанне, або заданні на пошук і суаднясенне пэўнай інфармацыі. Напрыклад:

1. Злучы назву кожнай вобласці Беларусі з тымі краінамі, з якімі яна мяжуе. Карыстайся картай на с.10 вучэбнага дапаможніка.
2. Як ты лічыш, чаму нашы старажытныя продкі сяліліся найперш на берагах рэк? Запішы не менш за 3 пункты.

3. Знайдзі ў тэксце вучэбнага дапаможніка доказ таго, што кнігі ў старажытныя часы былі прадметам раскошы. Запішы.

Правільнасць выканання такіх заданняў удакладняецца праз узаемаправерку, групавое ці калектыўнае абмеркаванне.

З мэтай вызначэння індывідуальнага адукацыйнага шляху і зоны бліжэйшага развіцця дзіцяці настаўнік можа правяраць выкананне індывідуальных заданняў і сам. Аднак варта памятаць, што ацэнка дыдактычных заданняў не прадугледжвае выстаўленне адзнак. Гэтыя заданні дапамагаюць фарміраваць УВД, а таксама рабіць першасную ацэнку ўзроўню іх сфарміраванасці з мэтай карэкціроўкі далейшай работы.

Пры арганізацыі групавой і фронтальнай форм работы важным момантам з'яўляецца выпрацоўка агульных правіл паводзін і зносін, падчас якой настаўнік можа выступаць у якасці мэдэратара. Напрыклад, можна адразу прапанаваць вучням план, які складаецца з пытанняў (на дошцы, слайдзе альбо ў выглядзе індывідуальных картак). Настаўнік агучвае пункты плана, а вучні выказваюць свае меркаванні.

1. Як мы слухаем адзін аднаго? (*Уважліва, не перапыняем, захоўваем цішыню.*)
2. Як мы абмяркоўваем заданне? (*Па чарзе, падмаем руку, калі хочам нешта сказаць, не перапыняем аднакласніка і г. д.*)
3. Як мы выпраўляем памылкі? (*Ветліва, без жартаў і клінаў, ацэньваем работу, а не чалавека і г. д.*)
4. Што мы робім, калі заўважаем памылку? (*Падмаем руку, выказваем сваё меркаванне, аргументуем яго і г. д.*)

Усе адказы дзяцей варта зафіксаваць на дошцы, а затым праз агульнае абмеркаванне выбраць найбольш правільныя, з якіх скласці памятку “Правілы зносін у класе”. Настаўнік можа зрабіць гэта і самастойна, прапанаваць вучням у гатовым выглядзе, аднак у такім выпадку губляецца глыбокі метадычны сэнс. Гатовыя правілы не ўспрымаюцца як нешта глыбока асабістае, прапушчанае праз сябе. Памятка, атрыманая ў выніку сумеснай працы настаўніка і вучняў, мае вялікую каштоўнасць, выклікае адчуванне прыналежнасці кожнага да яе стварэння.

Наступны важны этап — навучанне пошуку прыдатных крыніц інфармацыі для ліквідацыі няведання. Пры сутыкненні з незнаёмым словам ці выразам можна прапанаваць вучням выкарыстаць розныя крыніцы інфармацыі (слоўнікі, табліцы па тэме, інтэрнэт-рэсурсы), а далей правесці абмеркаванне і высветліць, якая з крыніц дапамагла знайсці адказ на пытанне. Напрыклад, для пошуку значэння слова можна прапанаваць арфаграфічны, беларуска-рускі і тлумачальны слоўнікі, затым спытаць, які з іх дапамог выканаць заданне. Калі ў якасці крыніцы інфармацыі выкарыстоўваецца інтэрнэт, можна абмеркаваць пошукавы запыт, які дапамог знайсці адказ.

Найбольш складанымі для вучняў пачатковай школы з'яўляюцца заданні, якія патрабуюць аб'ектыўна і ацаніць змест тэксту ў вучэбнага дапаможніку, сфармуляваць разгорнуты адказ на пытанне. Пераадоленню гэтых цяжкасцей спрыяе выкарыстанне на ўроках прыёмаў тэхналогіі крытычнага мыслення.

Прыём “Пытальныя словы”. Па просьбе настаўніка вучні запісваюць словы ў табліцу. У правую калонку змяшчаюцца паняцці паводле вывучанай тэмы, а ў левую — пытальныя словы. На працягу 5—7 хвілін прапануецца сфармуляваць як мага больш пытанняў, злучаючы па сэнсе словы з дзвюх калонак. Работа можа быць арганізавана як індывідуальна, так і парна.

Пытанні	Словы
Што?	Беларусь, раёны, сельскія саветы, вобласці.
Дзе?	У самым цэнтры Еўропы.
Колькі?	Больш за 207 тысяч км ² , 560 км, 90 км, 1000 км.

Прыклады пытанняў:

1. На колькі абласцей падзелена тэрыторыя Беларусі?
2. Дзе знаходзіцца наша краіна?
3. Якую плошчу займае наша краіна?

Такая работа спрыяе не толькі развіццю навыку фармуляваць пытанні і адказваць на іх, але і больш глыбокаму і ўсебаковаму разуменню сэнсу тэксту.

Прыём “Тоўстыя і тонкія пытанні” прадугледжвае фармуляванне да тэксту пытанняў рознага тыпу. Пачаць можна з “тонкіх” пытанняў, якія патрабуюць кароткага адказу. Напрыклад: “Наша краіна мяжуе з пяццю краінамі?” (Так.) Пасля гэтага можна пераходзіць да фармулявання “тоўстых” пытанняў, якія патрабуюць разгорнутага адказу:

“Чаму Беларусь з'яўляецца еўрапейскай краінай?”. Гэты прыём можа быць выкарыстаны на розных этапах урока і падчас пэўных відаў работы.

Узаемапытанне. Вучні задаюць адзін аднаму па два-тры “тонкія” і “тоўстыя” пытанні па вывучанай тэме.

Анонс новай тэмы. Настаўнік просіць вучняў сфармуляваць пытанні, якія з'явіліся пасля агучвання тэмы ўрока.

Карысна прымяняць у вучэбным працэсе розныя тыпы пытанняў:

- *простыя*, адказама на іх з'яўляюцца якія-небудзь факты;
- *удакладняльныя*, якія задаюцца, каб канкрэтызаваць пэўную інфармацыю, ліквідаваць недасказанасць (“То бок ты кажаш, што...?”, “Калі я правільна зразумеў, то ...?”);
- *творчыя*, якія звычайна патрабуюць выкарыстання часціцы “б”. (“Калі б наша краіна мела выхад да мора, на што гэта паўплывала б?”, “Калі б да цябе ў госці завіталі іншапланецяне, што б ты ім раскажаў, каб захапіць прыгажосцю нашай краіны?”);
- *ацэначныя* пытанні патрэбныя для выяўлення пэўных крытэрыяў якіх-небудзь падзей (“Чаму трэба ведаць гісторыю сваёй краіны?”, “Чаму веданне іншых моў цэнніцца так высока?”);
- *практычныя* пытанні злучаюць тэорыю і практыку (“Як знайсці адказ на пытанне ў гістарычным даведніку?”, “Як скласці памятку?”).

Сістэматычная работа па фармуляванні пытанняў рознага тыпу і адказаў на іх спрыяе развіццю камунікатыўных кампетэнцый вучняў, фарміруе пэўны вобраз дзеянняў у аналагічнай вучэбнай сітуацыі. Падкрэслім, што мэта дыдактычных заданняў — развіццё метапрадметных уменняў і папярэдні аналіз іх сфарміраванасці, а не праверка ўзроўню ведаў.

Дыдактычныя матэрыялы па вучэбным прадмеце “Чалавек і свет. Мая Радзіма — Беларусь”

Да тэмы “Мы і нашы суседзі”

1. Перад табой карта мацерыкоў і карта частак свету. Разгледзь іх.

Карта мацерыкоў

Карта частак свету

Запішы, на якім мацерыку і ў якой частцы свету знаходзіцца наша краіна.

Мацерык: _____
Частка свету: _____

новае ў змесце пачатковай адукацыі

2. Працягласць дзяржаўнай мяжы нашай краіны з краінамі-суседкамі розная. Уважліва прачытайце табліцу.

Краіна-суседка	Працягласць дзяржаўнай мяжы, км
Расія	990
Украіна	975
Латвія	143
Літва	462
Польшча	399

Пазнач на карце самы працяглы ўчастак мяжы чырвоным алоўкам, а самы кароткі — зялёным.

3. Злучы назву кожнай вобласці Беларусі з тымі краінамі, з якімі яна мяжуе. Карытайся картай на с. 10 вучэбнага дапаможніка.

Латвія	Брэсцкая вобласць
Літва	Віцебская вобласць
Польшча	Гомельская вобласць
Расія	Гродзенская вобласць
Украіна	Магілёўская вобласць
	Мінская вобласць

Якая вобласць не мяжуе ні з адной краінай? Чаму?

Адказ: _____

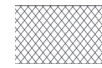
4. Знайдзі на карце Беларусі вобласць, у якой ты жывеш, затым — раён. Заштрыхуй іх адпаведна з умоўнымі абазначэннямі.

Умоўныя абазначэнні:

— вобласць

— раён

Спецыфікацыя дыдактычных заданняў да тэмы “Мы і нашы суседзі”

№ задання	Уменне, якое фарміруецца	Магчымы адказ
1.	Вылучаць з тэксту відавочную інфармацыю; аналізаваць інфармацыю, якая падаецца ў выглядзе малюнка	Мацярык — Еўразія, частка свету — Еўропа
2.	Аналізаваць інфармацыю, прыведзеную ў выглядзе табліцы; суадносіць яе з малюнкамі, картамі	На карце мяжа з Расіяй абведзена чырвоным алоўкам, з Латвіяй — зялёным
3.	Выконваць вучэбна-практычную задачу з апорай на карту; рабіць на падставе атрыманых звестак просты вывад	Брэсцкая вобласць — з Польшчай і Украінай; Віцебская вобласць — з Латвіяй, Літвой і Расіяй; Гомельская вобласць — з Расіяй і Украінай; Гродзенская вобласць — з Польшчай і Літвой; Магілёўская вобласць — з Расіяй. Мінская, таму што знаходзіцца ў цэнтры Беларусі і яе межы не сутыкаюцца з дзяржаўнай мяжой. <i>Прыведзеная фармулёўка з’яўляецца прыкладнай</i>
4.	Працаваць з картамі, умоўнымі абазначэннямі	На карце правільна заштрыхавана неабходная вобласць і раён, штрыхоўка выканана згодна з умоўнымі абазначэннямі

Да тэмы “Нашы продкі”

1. Параўнай карту рассялення славянскіх плямёнаў на с. 12 і карту на с. 10 вучэбнага дапаможніка. Насупраць кожнай вобласці запішы, якія плямёны жылі на гэтай тэрыторыі ў старажытныя часы.

Брэсцкая вобласць: _____

Віцебская вобласць: _____

Гомельская вобласць: _____

Гродзенская вобласць: _____

Магілёўская вобласць: _____

Мінская вобласць: _____

Пры дапамозе карт высветлі, якое племя жыло ў старажытнасці ў тваёй мясцовасці. Адказ запішы.

- Як ты лічыш, чаму нашы старажытныя продкі сяліліся найперш на берагах рэк? Запішы не менш за 3 меркаванні.
- Многія назвы вёсак і невялікіх гарадоў паходзяць ад назваў старажытных плямёнаў.

Прачытай урывак з кнігі “Беларусь учора і сёння”:

“Маем мястэчка Крывічы ў Вілейскім павеце, Крэва і Крывіск у павеце Ашмянскім, сяло Крывічы ў павеце Лідскім. Нават на Палессі ёсць назвы старога крывіцкага паходжання”.

На карце адлюстраваны месцы, дзе знаходзяцца пералічаныя населеныя пункты. Зрабі выснову, пра што гэта сведчыць?

Павёт — даўняя адзінка тэрыторыі, якая прыкладна адпавядае сучаснаму раёну.

Палессе — тэрыторыя, якая знаходзіцца на поўдні Гомельскай і Брэсцкай абласцей.

Спецыфікацыя дыдактычных заданняў да тэмы “Нашы продкі”

№ задання	Уменне, якое фарміруецца	Магчымы адказ
1.	Аналізаваць і супастаўляць інфармацыю, прыведзеную на розных картах	Брэсцкая вобласць — дрыгавічы; Віцебская вобласць — крывічы; Гомельская вобласць — радзімічы і дрыгавічы; Гродзенская вобласць — дрыгавічы і крывічы; Магілёўская вобласць — радзімічы і дрыгавічы; Мінская вобласць — крывічы і дрыгавічы. <i>Правільна запісана назва племені, якое пражывала на тэрыторыі раёна</i>

№ задання	Уменне, якое фарміруецца	Магчымы адказ
2.	Абагульняць і інтэрпрэтаваць інфармацыю, рабіць на падставе атрыманых звестак самастойныя вывады	Рэкі былі крыніцай ежы і вады; па рэках было зручна вандраваць; рэкі спрыялі вядзенню гандлю, дапамагалі абараняцца ад ворагаў. <i>Прыведзеныя фармулёўкі з’яўляюцца прыкладнымі</i>
3.	Аналізаваць тэкстувую і графічную інфармацыю, інтэрпрэтаваць і абагульняць яе, рабіць на падставе атрыманых звестак самастойныя вывады	Гэта сведчыць аб тым, што асобныя прадстаўнікі крывічоў маглі жыць на тэрыторыях іншых плямёнаў; маглі рассяляцца далёка ад свайго племені. <i>Прыведзеныя фармулёўкі з’яўляюцца прыкладнымі</i>

Да тэмы “Зямля блакітных азёр”

- Прасачы па карце, у якое мора ўпадаюць буйныя беларускія рэкі. Злучы іх стрэлкамі.

Дняпро	Чорнае мора
Заходняя Дзвіна	Балтыйскае мора
Нёман	
Прыпяць	
Сож	

- Разгледзь карты ў вучэбным дапаможніку і атласе. Вызнач, як яшчэ можна трапіць з Балтыйскага мора ў Чорнае? Прыдумай іншы варыянт шляху “з варагаў у грэкі”. Апішы яго.

- Прачытай спіс тавараў, якімі гандлявалі на беларускіх землях у часы існавання шляху “з варагаў у грэкі”. Якія тавары былі мясцовымі, а якія мелі замежнае паходжанне? Размяркуй іх назвы ў табліцы.

Спіс тавараў: алей, бурштын, віно, воск, вяроўкі з канопляў, гліняныя вырабы, горны крыштал, грэцкія арэхі, драўніна, жыта, каштоўныя металы, мёд, тканіна з ільну, шкляныя ўпрыгажэнні.

Мясцовыя тавары	Замежныя тавары

Спецыфікацыя дыдактычных заданняў да тэмы “Зямля блакітных азёр”

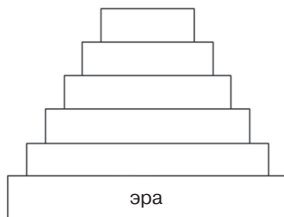
№ задання	Уменне, якое фарміруецца	Магчымы адказ
1.	Аналізаваць інфармацыю, прадстаўленую ў выглядзе ілюстрацыі; вылучаць відавочную інфармацыю	Чорнае мора — Прыпяць, Сож, Дняпро; Балтыйскае мора — Заходняя Дзвіна, Нёман

новае ў змесце пачатковай адукацыі

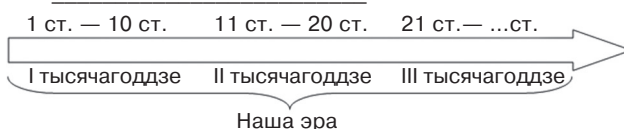
№ за-дання	Уменне, якое фарміруецца	Магчымы адказ
2.	Аналізаваць інфармацыю з розных крыніц; інтэрпрэтаваць і абагульняць яе; рабіць на падставе атрыманых звестак самастойныя вывады	Адказы на пытанне могуць быць рознымі ў залежнасці ад таго, якія рэкі для перамяшчэння вызначыць вучань. У адказе павінна прысутнічаць разуменне таго, што шлях пачынаецца з Балтыйскага мора і вядзе ў Чорнае па рэках, якія ў яго ўпадаюць. Напрыклад: з Балтыйскага мора па Нёмане, затым волакам да аднаго з прытокаў Дняпра. <i>Прыведзеная фармулёўка з'яўляецца прыкладнай</i>
3.	Рабіць на падставе раней атрыманых ведаў самастойныя высновы; класіфікаваць звесткі згодна з умовай	Мясцовыя тавары: воск, вяроўкі з канопляў, гліняныя вырабы, драўніна, жыта, мёд, тканіна з ільну. Замежныя тавары: алей, бурштын, віно, горны крышталі, грэцкія арэхі, каштоўныя металы, шкляныя ўпрыгажэнні

Да тэмы “Стужка часу”

- Пранумаруй адзінкі часу па ўзрастанні, пачынаючы з самай маленькай.
Гадзіна, год, стагоддзе, тысячагоддзе, хвіліна, эра.
- Аднаві схему, карыстаючыся падказкай і матэрыяламі папярэдняга задання.

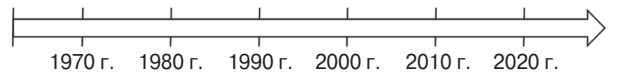

- Вызнач, што адлюстравана на схеме. Дапоўні яе. Знайдзі ў вучэбным дапаможніку сказ, якім можна падпісаць схему.

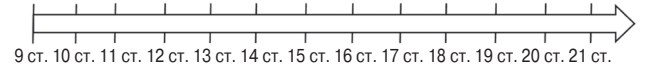

- Адзнач на стужцы часу год свайго нараджэння, а таксама гады нараджэння сваіх бацькоў. Падлічы:

- на колькі гадоў ты маладзейшы за маму;
- на колькі гадоў тата старэйшы за цябе.

- Даведайся, у якім годзе быў заснаваны твой населены пункт. Адзнач гэты год на стужцы часу. Падлічы, колькі гадоў спаўняецца твайму населенаму пункту сёлета.

Спецыфікацыя дыдактычных заданняў да тэмы “Стужка часу”

№ за-дання	Уменне, якое фарміруецца	Магчымы адказ
1.	Вылучаць з тэксту відзачную інфармацыю; суадносіць яе з раней атрыманымі ведамі і выкарыстоўваць для рашэння вучэбнай задачы	1 — хвіліна, 2 — гадзіна, 3 — год, 4 — стагоддзе, 5 — тысячагоддзе, 6 — эра
2.	Карыстацца раней атрыманымі ведамі; вызначаць паслядоўнасць размяшчэння дадзеных згодна з умовай	
3.	Аналізаваць інфармацыю, прадстаўленую ў выглядзе схемы; суадносіць яе са зместам тэксту; рабіць простую выснову	На месцы пропуску напісана лічба “30”, схема падпісана словам “Тысяча гадоў, ці дзесяць стагоддзяў, складаюць тысячагоддзе”
4.	Адлюстроўваць вынік дзейнасці на схеме; выкарыстоўваць раней атрыманыя веды для рашэння вучэбных задач	На стужцы часу адзначаны гады нараджэння бацькоў, праведзены неабходныя разлікі
5.	Самастойна здабываць інфармацыю, неабходную для рашэння вучэбнай задачы; адлюстроўваць вынік дзейнасці на схеме, выкарыстоўваць раней атрыманыя веды для рашэння вучэбных задач	На стужцы часу правільна адзначаны год заснавання населенага пункта і праведзены неабходныя разлікі

(Заканчэнне будзе.)

У мультымедычным дадатку — наглядны матэрыял, карткі з заданнямі.